

СЕМЕНЮК
Оксана Анатоліївна
mega9911@ukr.net

УДК 343.123

КЛАСИФІКАЦІЯ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

CLASSIFICATION OF TACTICAL METHODS OF INTERVIEW

студент, Інститут
післядипломної освіти
Київського національного
університету імені
Тараса Шевченка

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.3\(1\).1](https://doi.org/10.37634/efp.2020.3(1).1)

SEMENIUK Oksana Anatoliivna – student, Institute of Postgraduate Education of Kyiv National University after Taras Shevchenko

У статті розкрито поняття допит як важлива процесуальна і найчастіше практикована слідча дія, що є однією з форм отримання доказової інформації, процесуальний засіб формування і перевірки доказів. У результаті допиту здобувається і перевіряється значна частина відомостей про подію злочину, встановлюються мотиви та мета злочину, а також умови, за яких він відбувався та які сприяли його скоєнню. Проаналізовано класифікації тактичних прийомів проведення допиту.

* * *

В статье раскрыто понятие допрос, как важное процессуальное и зачастую практикуемое следственное действие, является одним из форм получения доказательной информации, процессуальное средство формирования и проверки доказательств. В ходе допроса приобретается и проверяется значительная часть сведений о событии преступления, устанавливаются мотивы и цель преступления, а также условия, при которых он происходил и которые способствовали его совершению. Проанализированы классификации тактических приемов допроса.

* * *

The article describes the concept of interrogation as an important procedural and often practiced investigative action, which is a form of obtaining evidentiary information, a procedural means of generating and verifying evidence. As a result of the interrogation, a considerable part of the information about the event of the crime is obtained and verified, the motives and purpose of the crime, as well as the conditions under which it occurred and which contributed to its commission, are established. Classifications of tactical methods of interrogation are analyzed.

The purpose of the article is to research and substantiate the classification of tactical techniques of interrogation.

In order to conduct the interrogation effectively, the investigator must be well versed in the psychology of the interviewee, be able to establish correct relationships with them, vary methods of psychological influence or tactical techniques depending on the particular investigative situation, the personality of the interviewee, the evidence available, and so on.

By the quality of the information received, the interrogation is divided into the interrogation of the person giving the knowingly false testimony and the interrogation of the person reporting the true information. A person's testimony may be classified as true, false, or false if the interviewee, for various reasons, admits different inaccuracies, distortions, and the like.

Depending on the complexity of the investigative situation, the interrogation in the conflict situation differs and the interrogation in the conflict situation.

The general procedural task of the interrogation is to obtain from each interviewee all known to him reliable information about the facts and circumstances in which the incident occurred, and about the persons involved in it.

Ключові слова: допит, показання, тактичні прийоми, асоціативні зв'язки, криміналістична тактика

Ключевые слова: допрос, показания, тактические приемы, ассоциативные связи, криминалистическая тактика

Keywords: interrogation, testimony, tactical techniques, associative relations, forensic tactics

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У теорії криміналістики залишаються не розробленими положення, які стосуються тактики проведення допиту як підозрюваного, так і обвинуваченого під час розслідування злочинів, що є важливим для подальших наукових розробок і використання в слідчій практиці. Класифікація тактичних прийомів, особливо у конфліктних ситуаціях має теоретичне і практичне значення. Теоретичне слугує основою для пізнання природи і сутності тактичних прийомів, їх оцінки та визначення напрямів подальшого розвитку. Практичне полягає у забезпеченні найбільш раціональних шляхів пошуку та використання тактичних прийомів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Слід зазначити, що дослідженню питань проведе-

ння допиту підозрюваних, потерпілих, свідків тощо приділяли увагу Р.С. Белкін, В.П. Бахін, М.В. Костицький, І.І. Котюк, М.І. Скригонюк, В.Ю. Шепітько, а також у працях зарубіжних вчених Р.С. Белкіна, А.В. Дулова, О.М. Васильєва, Г.Г. Доспулова, О.Р. Ратінова, М.П. Хайдукова та ін. Але, не зважаючи на значний внесок вказаних вчених, існує практична необхідність подальшої розробки та вдосконалення даних питань.

МЕТОЮ статті є дослідження та обґрунтування класифікації тактичних прийомів допиту.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сьогоднішній день розроблено багато класифікацій тактичних прийомів, зокрема, такі класифікації розробили Л.М. Карнеєв, Н.І. Порубов, Г.Г. Доспулов, І.А. Макаренко, Ю.П. Михальчук [1, с. 13].

В.К. Весельський, поділяючи точку зору Р.С. Белкіна, вважає, що намагання знайти універсальні засади для класифікації тактичних прийомів безперспективні, як і прагнення “намертво” прив’язати той чи інший прийом до певного ланцюга класифікації, підкреслюючи, що у визначенні тактики допиту головним є не вибір окремого конкретного прийому, а визначення можливих варіантів розвитку допиту, для кожного з яких мають бути передбачені відповідні варіанти дій слідчого [2, с. 12-13].

Різноманітність тактичних прийомів вимагає їх наукової класифікації. У криміналістиці подаються різні класифікації тактичних прийомів. Вони ґрунтуються на ступені складності та положеннях, привнесених з різних галузей знань, зокрема, психології, логіки, наукової організації праці та іншого.

Аналіз праць з криміналістики свідчить, що існує близько двох десятків класифікацій тактичних прийомів, але багатьма авторами за основу класифікаційних побудов часто беруться довільні ознаки, властивості чи положення.

Так, за змістом і призначенням розглядаються такі тактичні прийоми:

- пізнавальні (встановлення обставин злочинної події шляхом виявлення і дослідження криміналістичної інформації);

- управлінські (встановлення ефективної взаємодії з учасниками процесу, налагодження з ними психологічного контакту);

- організаційно-тактичні (забезпечення оптимальних зовнішніх умов і необхідних організаційно-технічних засобів).

За рівнем тактичних завдань, що вирішуються, вчений виділяє:

- початкові (вихідні), спрямовані на виявлення, фіксацію і вилучення джерел криміналістичної інформації;

- проміжні, спрямовані на встановлення доказових фактів або формування тактичних комплексів, що забезпечують таке встановлення;

- кінцеві, спрямовані на вирішення тактичних завдань розслідування, які забезпечують прийняття процесуальних рішень, насамперед, стосовно предмета доказування [3, с. 32].

Таку класифікацію тактичних прийомів також пропонують і П.Д. Біленчук, А.П. Гель, А.П. Шеремет.

М.В. Салтевський класифікує тактичні прийоми за видом діяльності, метою і завданням, суб’єктом, засобами, джерелом походження [4, с. 298].

Оскільки обов’язкові тактичні прийоми визначаються законом, то їх виконання слідчим є обов’язковим. І називаються вони не тактичними прийомами, а правилами. Водночас рекомендаційні прийоми повинні відповідати принципам кримінального процесу та криміналістичної тактики, і поділяються вони на загальні та окремі.

Зважаючи на це, з цього питання у криміналістів єдиної думки не склалося: одні вчені вважають обов’язкові прийоми тактичними, інші визначають їх правилами.

Інші виділяють такі групи тактичних прийомів, що сприяють психологічному впливу:

- процесуальні (дотримання слідчим норм кримі-

нально-процесуального законодавства; попередження про кримінальну відповідальність за давання свідомо неправдивих показань і за відмову від давання показань);

- етичні (дотримання слідчим під час проведення слідчих дій норм етики і моралі; тактовність, доброзичливість тощо);

- естетичні (культура поведінки слідчого; його зовнішній вигляд);

- психологічні (активізація забутого у пам’яті допитуваного; використання асоціативних зв’язків; виклик минулих емоцій тощо);

- криміналістичні (створення поінформованості слідчого; використання суперечностей між показаннями допитуваних; пред’явлення доказів; використання раптовості; словесна розвідка; психологічна підготовка особи до наступної слідчої дії та ін.) [5, с. 92].

Також є такі, що класифікують тактичні прийоми за такими підставами:

- за джерелом походження: прийоми, які засновані на логіці, науковій організації праці, використанні даних психології, передового досвіду;

- за спрямованістю: прийоми, спрямовані на збирання, оцінку і використання доказової інформації;

- за етапами процесуальних дій: прийоми підготовки, проведення і фіксації таких дій;

- за процесуальним закріпленням: закріплені та незакріплені у законі.

Тактичні прийоми доцільно класифікувати таким способом:

- прийоми, які безпосередньо спрямовані на виявлення та збирання доказової інформації; прийоми, спрямовані на фіксацію доказової інформації;

- прийоми, що застосовуються для перевірки, аналізу й оцінювання отриманої доказової інформації;

- прийоми, спрямовані на використання отриманої інформації у ході подальшого розслідування.

О.М. Васильєв визначає таку систему тактичних прийомів, що класифікуються за природою, яка визначається галуззю науки:

- тактичні прийоми, що засновані на застосуванні логіки в умовах розслідування;

- тактичні прийоми по встановленню психологічних відносин слідчого з учасниками слідчих дій тощо [6, с. 10].

Також пропонується аналогічна класифікація тактичних прийомів залежно від їх наукового обґрунтування. Він виокремлює такі групи тактичних прийомів:

- засновані на положеннях логіки (висування версій, логічний аналіз показань допитуваних, використання суперечностей у показаннях);

- засновані на положеннях психології (прийоми встановлення психологічного контакту, врахування даних про особу допитуваного) тощо.

Більш вдалою можна вважати класифікацію тактичних прийомів, що запропонована В.Ю. Шепітьком:

1) за видом процесуальної дії: тактичні прийоми огляду місця події (аналіз окремих слідів на місці події, аналіз ознак знищення слідів); тактичні прийоми допиту (постановка запитань, пред’явлення доказів, демонстрація перспектив ситуації, що склалася); тактичні прийоми обшуку (залучення обшукуваного до

діяльності слідчого, словесна розвідка, постановка обшукуваному запитань); тактичні прийоми інших процесуальних дій;

2) за діапазоном застосування: тактичні прийоми, які використовуються під час провадження тільки окремих слідчих дій (допит на місці події, орієнтація на професійні навички обшукуваного); тактичні прийоми, які використовуються у декількох процесуальних діях (постановка тих чи інших запитань, аналіз слідів, їх ознак);

3) за об'єктом спрямованості (або сферою реалізації): тактичні прийоми, спрямовані на здійснення впливу на людину (роз'яснення важливості повідомлення правдивих показань, постановка запитань, оголошення результатів слідчих дій); тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріального середовища (аналіз слідів, предметів, їх ознак; зіставлення слідів, виявлених на місці події) тощо [7, с. 192-194].

Проте ми все ж таки схилиємося до однієї з найпоширенішої класифікації відповідно до характеру ситуації, що склалася, – безконфліктна та конфліктна.

Допит як одне з основних джерел отримання доказів, часто проходить саме у конфліктній формі. Тому застосування тактичних прийомів допиту є неминучим, але водночас повинна бути неухильно забезпечена законність, дотримання прав та інтересів допитуваного.

Метою використання тактичних прийомів є створення умов для виявлення, збору, оцінки і використання доказової інформації. До критеріїв допустимості застосування тактичних прийомів відносять: точну відповідність прийому сутності закону, наукову його обґрунтованість, відповідність моральним нормам.

Застосування тих чи інших тактичних прийомів допиту багато в чому залежить від того, чи допитувалася раніше конфліктуюча особа, чи вона допитується вперше, в якій ситуації проводиться допит, в якому психологічному стані знаходиться допитуваний.

Конфліктні ситуації виникають у випадках відмови особи від показань, давання помилкових показань, навмисного умовчання про деякі факти, обмови під час допитів окремих осіб.

Поява конфлікту можлива і у тих випадках, коли слідчий в силу різних обставин помиляється стосовно дійсної участі певної особи і вважає, що допитуваний дає неправдиві показання.

Спілкування у ході допиту прийнято поділяти на вільну розповідь, порушення питань і пред'явлення доказів. Звідси і тактичні прийоми доцільно класифікувати за цими ознаками [8, с. 24].

У процесі вільної розповіді не рекомендується вести запис протоколу, бажано обмежуватися нотатками. Неухильне ставлення до розповіді допитуваного, наприклад, розмова по телефону, виконання якоїсь іншої роботи, показ поінформованості слідчого про предмет вільної розповіді нерідко є початком конфліктної ситуації.

Правильно визначена з самого початку допиту тактика дозволяє слідчому закласти підвалини психологічного контакту і активного керування спілкуванням на наступних стадіях допиту. Вільна розповідь є необхідним етапом обміну інформацією, в її ході слід-

чий визначає і коригує лінію своєї подальшої поведінки.

Якщо допит проводиться без підготовки, то слідчий повинен обрати таку тактику, щоб зробити першу “розвідку” про характер особи допитуваного. Іноді на початку допиту під час заповнення анкетних даних і встановлення особи допитуваного корисно постановкою сторонніх питань перевести спілкування на вільну тему, природно, не фіксуючи питання і відповіді на них у протоколі. Потім поступово повернутися до постановки питань для вільної розповіді про обставини злочину.

Тактичні прийоми керування спілкуванням у ході вільної розповіді допитуваного. Вільна розповідь починається постановкою запитання допитуваному у найбільш загальній формі, наприклад: “Розкажіть, будь ласка, що вам відомо про напад на гр. В.С. Іванова біля кінотеатру “Палац”.

Допитуваному надається можливість вільно викласти показання. Такий прийом допомагає краще зосередитися, згадати все бачене або чує, більш правильно і точно відтворити деталі суб'єктивного образу. Причому допитуваний може повідомити таку інформацію, про характер якої слідчий не передбачав і не прагнув її одержати.

Не слід без причини ставити запитання, що відволікають від мети допиту і порушують послідовність оповідання. Переривати допитуваного допустимо лише тоді, коли він явно виходить за межі теми поставленого запитання, говорить занадто тихо і невиразно. Після закінчення вільної розповіді слідчий ставить уточнюючі, контрольні запитання, може запропонувати повторити початок або якийсь епізод розповіді.

Тактичні прийоми керування спілкуванням при постановці питань допитуваному. Постановка запитань є одним з поширених прийомів управління спілкуванням узагалі. Після вільної розповіді найчастіше стає ясним характер ситуації спілкування: конфліктна або безконфліктна.

У безконфліктній ситуації, коли позиція допитуваного позитивна, тактичне завдання допиту полягає в збереженні безконфліктного характеру спілкування, перевірці правдивості і вірогідності отриманих показань, наданні допомоги допитуваному з метою відновлення в його пам'яті забутого, одержання нових доказових фактів. Для цього використовується допит у різних планах: допитуваному пропонують спочатку розповісти все, що він знає про факт, а потім відтворити викладене частинами із середини або з кінця. Кожна частина показання уточнюється детально. Іноді цей прийом називають деталізованим допитом [9, с. 165].

Для відновлення у пам'яті допитуваного забутих фактів використовуються тактичні прийоми, які збуджують асоціативні зв'язки, що дає можливість управляти допитом осіб, які добросовісно помиляються, або осіб, які неправильно відтворюють факти чи явища, що спостерігаються. У цьому випадку застосовуються наступні три тактичні прийоми:

1) асоціація за суміжністю, коли забуте відновлюється у зв'язку з відтворенням попередньої або наступної події. Наприклад, під час встановлення часу події слід допитати про дії свідка до появи на місці події;

2) асоціації за схожістю, тобто нагадування про

аналогічний факт або пред'явлення предмета, схожого з тим, який допитуваний спостерігав раніше;

3) асоціації за протилежністю (контрасту), тобто збудження уявлення про протилежний об'єкт.

Тактичним прийомом, що відновлює забуте у пам'яті допитуваного, є пред'явлення матеріальних джерел доказової інформації або речових доказів, пов'язаних із забутими фактами. Допитуваний впізнає предмет, який бачив у момент злочину, і згадує деталі. З цією метою іноді використовують допит на місці події, коли повторне його сприйняття у пам'яті забуть факти.

Отже, з урахуванням викладеного вище, можна зробити такі підсумки. Тактичні прийоми допиту є засобами, за допомогою яких слідчий керує процесом спілкування та отримує об'єктивну інформацію від допитуваних.

До загальних тактичних прийомів допиту належать: а) прогнозування та планування допиту (власне підготовка до допиту); б) встановлення психологічного контакту; в) викладення показань у формі вільної розповіді; г) задавання запитань допитуваному; д) пред'явлення доказів; є) актуалізація забутого в пам'яті допитуваного [10, с. 164].

Постановка запитань являє собою форму спілкування, без якої не обходиться обмін думками, судженнями між людьми. Слідчий ставить запитання, а допитуваний відповідає на них – це зміст процесуального спілкування під час допиту.

З логічного боку питання – це форма думки, що містить знання і незнання, причому знання перебувають у згорнутому вигляді, а незнання підкреслюється, виводиться на передній план. А тому запитання під час спілкування у ході допиту необхідно ставити так, щоб допитуваний розповідав менше відомої слідчому інформації і більше невідомої. З цієї метою на підставі загальних вимог формальної логіки розроблено наступні тактичні правила формулювання і постановки запитань.

1. Запитання повинно бути конкретним і стосуватися однієї якої-небудь обставини, не містити дозначності й припускати розгорнуту відповідь.

2. Запитання не повинно давати привід для можливої відповіді, наприклад: “Чи міг хто-небудь бачити вас після 22-ї години?”.

3. Не слід підкреслювати запитання, які цікавлять слідство, і показувати, яке значення надається відповідям на них. Основне запитання краще ставити зненацька, поряд з іншими.

4. Неможна ставити допитуваному навідні і запитання-пастки, тобто такі, які прямо чи побічно підказують йому певну відповідь, наприклад, запитувати: “Чи не в червоному платті була дівчинка?”, “Вас було троє?” “Ніж Кулагін тримав у лівій руці?”. Правильно сформульовані запитання у цих випадках повинні говорити: “Якого кольору плаття було на дівчинці?”, “Скільки з вами було людей?”, “У кого був ніж?”, “В якій руці тримав ніж Кулагін?” тощо.

У криміналістичній тактиці розрізняють запитання: основні, додаткові, уточнюючі, нагадуючі, деталізуючі і контрольні. Основні запитання спрямовані на з'ясування предмета допиту. Зміст запитання і вибір моменту його постановки визначаються конкретними

обставинами справи, планом допиту.

Додаткові запитання ставляться для з'ясування фактів, упущених допитуваним у вільній розповіді. Тому заздалегідь передбачати постановку додаткових запитань неможливо.

Уточнюючі запитання спрямовані на конкретизацію показань про факти, явища. Вони завжди стосуються сутності відомостей, що повідомляються: розмірів, відстаней, часу, місця, ознак особи і предметів, суми, ваги і кількості, кольору, форми тощо. Уточнюючі запитання нерідко використовуються для перевірки і оцінки показань, викриття неправди.

Нагадуючі запитання ставляться для з'ясування супутніх фактів чи подій, що цікавлять слідчого, про які допитуваний забув розповісти. Як правило, нагадуючі запитання пов'язані з обставинами, що передували події, супроводжували її або слідували за нею.

Деталізуючі запитання допомагають розкрити сутність деталей, частин, цілого (предмета, події, факту), вони одночасно є засобом перевірки показань. Такі запитання не пов'язані прямо (причинно) з фактом події, що з'ясується (у цьому їх відмінність від уточнюючих), але сприяють правильній оцінці показань допитуваного. Наприклад, під час допиту свідка, який заявляє, що бачив передачу хабара обвинуваченому, деталізуючими будуть запитання про обстановку приміщення, місця передачі хабара і місця; звідки свідок бачив тощо [4, с. 388].

ВИСНОВКИ

Допит – це процесуальна слідча дія, що полягає в отриманні і фіксації у встановленому законом порядку показань свідків, потерпілих, підозрюваних або обвинувачених про відомі їм факти та фактичні обставини, що мають значення для всебічного, повного, об'єктивного і неупередженого розслідування кримінальної справи. Для ефективного його проведення слідчому необхідно добре розумітися у психології допитуваних, уміти встановлювати з ними правильні взаємовідносини, варіювати методи психологічного впливу чи тактичними прийомами залежно від конкретної слідчої ситуації, особистості допитуваного, наявних доказів тощо.

За якістю одержуваних відомостей допит поділяється на допит особи, що дає завідомо неправдиві показання, і допит особи, яка повідомляє правдиві відомості. Показання особи можуть поділятися на достовірні, які відповідають істині, і недостовірні, якщо допитуваний в силу різних причин допускає у своїх свідченнях різні неточності, спотворення тощо.

Залежно від складності слідчої ситуації, розрізняється допит у конфліктній ситуації і допит у безконфліктній ситуації.

Загальним процесуальним завданням допиту є отримання від кожного допитуваного всіх відомих йому достовірних відомостей про факти та обставини, за яких відбулася розслідувана подія, та про осіб, до неї причетних.

Список використаних джерел

1. Карнеева Л. М. Особенности тактики допроса несовершеннолетних: Учебно-методическое пособие. Волгоград, 1988. 47 с.
2. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні,

організаційні, тактичні аспекти). К., 2009. 126 с.

3. Андреев О.О., Заець Д.Д., Пряхін Є.В. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій: навч. посібник. Х., 2011. 184 с.

4. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К., 2014. 588 с.

5. Процюк О.М. Тактичні прийоми під час проведення допиту неповнолітніх, підозрюваних у конфліктній ситуації. Митна справа. 2015. № 1 (97). Ч. 2, Книга 1. С. 88-95.

6. Васильев А.Н. Следственная тактика. М., 2006. 200 с.

7. Шепітько В.Ю. Криміналістика. К., 2010. 728 с.

8. Пряхін Є.В. Слідча тактика: навч. посібник. Львів, 2011. 116 с.

9. Сабадаш В.П. Криміналістика: навч. посіб. К., 2013. 228 с.

10. Удалова Л.Д. Особливості проведення вербальних слідчих дій. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 11. С. 164-165.

References

1. Karneeva L.M. Features of the tactics of interrogation of minors: tutorial. Volgograd, 1988. 47 p. (in Russian)

2. Veselskyi V.K. Modern problems of interrogation

(procedural, organizational, tactical aspects). Kyiv, 2009. 126 p. (in Ukrainian)

3. Andriev O.O., Zaiets D.D., Priakhin Y.V.. Features of tactics of carrying out separate investigative actions: tutorial. Kharkiv, 2011. 184 p. (in Ukrainian)

4. Saltevsnyi M.V. Forensics (in the modern presentation): textbook. Kyiv, 2014. 588 p. (in Ukrainian)

5. Protsiuk O.M. Tactical techniques during the interrogation of minors suspected of conflict situation. Customs. 2015. № 1 (97). Part 2, Book 1. pp. 88-95. (in Ukrainian)

6. Vasilyev A.N. Investigative tactics. Moscow, 2006. 200 p. (in Russian)

7. Shepitko V.Y. Forensic science. Kyiv, 2010. 728 p. (in Ukrainian)

8. Priakhin Y.V. Investigative tactics: tutorial. Lviv, 2011. 116 p. (in Ukrainian)

9. Sabadash V.P. Forensic science: tutorial. Kyiv, 2013. 228 p. (in Ukrainian)

10. Udalova L.D. Features of verbal investigative actions. Entrepreneurship, economy and law. 2015. № 11. pp. 164-165. (in Ukrainian)